

УДК 349.2

А.М. СЛЮСАР, канд. юрид. наук, доц. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В КОНТЕКСТІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Ключові слова: соціальна держава, трудове право

Захист соціальних прав громадян має свою специфіку. Для їх забезпечення недостатньо юридичних механізмів і процедур запобігання порушень соціальних прав. Необхідна різнобічна творча діяльність держави, спрямована на здійснення соціальної політики на основі розвитку економіки, підвищення матеріального рівня життя населення. Як наслідок, забезпечення захисту соціально-економічних прав населення – тривалий і поступовий процес перетворень, спрямований на досягнення соціального прогресу, формування нового типу взаємин між окремими індивідами й державою, відносин соціального партнерства й соціальної інтеграції. Однак поступовість цього процесу не применшує нагальної потреби створення комплексного механізму захисту соціальних прав населення, що поєднує в собі економічні, політичні, юридичні, адміністративні засоби та дозволяє мінімізувати випадки порушення прав людини в цій царині. Все це у сукупності свідчить про нагальну потребу узагальнення накопиченого наукового матеріалу та обґрунтування створення нової концепції взаємин людини та держави.

1996 рік назавжди займе помітне місце в історії Української держави. Здійснення реформ у політичній, економічній та соціальній сферах дозволило зміцнити основи національної незалежності, ринкової економіки та демократичної політичної системи. Найвиразніше підтвердження цьому – прийняття 28 червня Конституції, яка чітко визначила курс на будівництво суверенної, незалежної,

демократичної, соціальної та правової держави, у якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1].

Однак ні Основний Закон, ні будь-який інший нормативно-правовий акт не містить тлумачення поняття «соціальна держава», дослідження якого в контексті трудового права є метою роботи.

Так, А.С. Піголкін пропонує соціальною державою вважати інститут, направлений на організацію нормального життя і розвитку всього суспільства загалом, захист прав, свобод і законних інтересів всіх громадян і народів, що його населяють, зняття вирішення суперечок і конфліктів як всередині держави, так і за його межами [2, с.64]. І.В. Яковюк обстоює позицію, що при визначенні змісту соціальної держави треба виходити з єдності правової, демократичної, соціальної державності. Як демократична держава, вона слугує свободі як вищій цінності, сприяє її піднесенню до рівного доступу до власності, рівних виборів, рівності прав на участь у здійсненні політичної влади, забезпечення багатоманітності політичного і культурного життя; як правова – забезпечує організацію суспільного і державного життя на принципах права, гарантує правопорядок, сприяє досягненню особистістю самостійності і відповідальності за свої дії, дбає про раціональну обґрунтованість юридичних рішень, стабільність правової системи; як соціальна – визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві [3, с.526].

Д.О. Єрмоленко на підставі проведеного аналізу різноманітних точок зору, зробив висновок, що термінами, котрі використовуються відносно соціальної держави в її су-

часному розумінні, є: загальне благо, справедливість, рівність, соціальний, ідеологічний і політичний плюралізм та ін. Аналогічні терміни, якщо не за буквою, то за духом, зустрічаються протягом усієї історії прав людини [4, с.11]. На думку П.М. Рабіновича, держава набуває характеристики «соціальна» тоді, коли, ставлячи собі за мету реалізацію права людини на гідне життя, покладає на себе обов'язок щодо виконання значної за обсягом соціальної функції – «проведення соціальної політики, спрямованої на розробку і здійснення системи реформ і заходів соціального захисту населення» [5, с.374].

В.В. Сокурєнко, резюмуючи провідні думки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо сутності правової соціальної держави, а також узагальнюючи практику конституційного закріплення принципів і їх реалізації у деяких розвинених країнах світу, констатує, що сьогодні для нас прийнятною є така концепція правової соціальної держави, що представляє собою особливий тип високорозвинутої держави, де забезпечується високий рівень соціальної захищеності всіх громадян, але в першу чергу для незаможних та знедолених прошарків населення, тих, хто не в змозі сам себе забезпечити за допомогою активної законодавчої діяльності держави відповідно до економічних можливостей та принципів соціальної справедливості та солідарності [6, с. 166].

Науковці вважають, що незалежно від специфіки тієї чи іншої національної моделі соціальної держави для неї характерні такі спільні ознаки:

1) соціальна держава є закономірним продуктом еволюції громадянського суспільства в напрямку до громадянського суспільства соціальної демократії;

2) вона завжди визнається якісною характеристикою правової держави;

3) проголошення держави соціальною є важливою конституційною гарантією забезпечення і захисту соціальних прав людини;

4) оскільки як мета діяльності соціальної

держави, так і сама ця діяльність (соціальна політика) визначаються правовими рішеннями, то її функціонування передбачає наявність розвинутого соціального законодавства;

5) соціальна держава слугує забезпеченню громадянського миру і злагоди в суспільстві;

6) утвердження соціальної державності сприяє трансформації ринкової економіки на соціальну ринкову, служінню власності інтересам як власника, так і суспільства [3, с.528-529].

Природно, що суть будь-якого поняття визначають його ознаки. До таких ознак Д.О. Єрмоленко пропонує віднести: надкласовість держави; соціальну справедливість, як оптимальне співвідношення принципів індивідуальної свободи та рівності; гідний людини прожитковий мінімум; соціальне забезпечення; загальний підйом добробуту; всебічну гарантованість соціально-економічних прав громадян, наявність налагодженого, нескладного і легкодоступного юридичного механізму їх практичної реалізації і захисту [4, с.18-19]. Істотними ознаками саме соціальної держави, на думку О.З. Панкевича, є фактичні дії держави з реального розв'язання – у певних, конкретно-історичних умовах – таких основних завдань, як: а) створення державою необхідних передумов для самостійного забезпечення працездатною людиною гідного життя для себе та членів своєї сім'ї, а також здійснення державних заходів щодо підтримки непрацездатних груп населення, принаймні, на рівні прожиткового мінімуму; б) забезпечення гарантій реалізації економічних, соціальних і культурних прав усіх громадян; в) мінімізація невиправданих соціально-економічних відмінностей між членами суспільства, зміцнення соціальної злагоди та єдності народу [7, с.73-74].

Згідно Концепції формування правових основ і механізмів реалізації соціальної держави в країнах Співдружності, прийнятій на 28-ому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 31.05.2007 р. [8], критеріями оцінки ступеня соціальності правової демократичної держави є:

- дотримання прав і свобод людини;
- проведення активної та сильної соціальної політики;
- забезпечення стандартів гідного життя для більшості громадян;
- адресна підтримка найбільш уразливих прошарків і груп населення, скорочення й ліквідація бідності;
- гарантії створення сприятливих умов для реальної участі громадян у виробленні й соціальній експертизі рішень на всіх рівнях влади та управління;
- дотримання прав і гарантій, що визнають і розвивають систему соціального партнерства як основний механізм досягнення громадської згоди й балансу інтересів працівника й роботодавця при регулюючій ролі держави;
- гарантії, при яких будь-який господарюючий суб'єкт, будь-який власник повинен нести конкретну соціальну відповідальність;
- соціальна справедливість і соціальна солідарність суспільства, які забезпечуються на основі розвитку акціонерної власності працівників, а також шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних і більшого завантаження найбільш працездатних членів суспільства для того, щоб допомогти менш працездатним;
- гендерна рівність чоловіків і жінок;
- участь всіх громадян в управлінні державними й громадськими справами, участь працівників в управлінні виробництвом, розвиток системи соціального партнерства;
- права й гарантії, орієнтовані на зміцнення сім'ї, духовний, культурний, моральний розвиток громадян, і насамперед молоді, на дбайливе відношення до спадщини і наступність поколінь, збереження самобутності національних й історичних традицій.

Отже, найважливішим інструментом соціальної політики соціальної держави є соціальний захист. У цілому він виступає як механізм, покликаний відгородити людей від різного роду несприятливих для їх життєдіяльності впливів з боку соціального середо-

вища та пом'якшити наслідки таких. Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що переважна більшість ознак соціальної держави має безпосереднє відношення до предмета регулювання трудового права України.

Вважаємо, що базовими елементами активізації соціальної політики на ринку праці повинні стати: а) максимізація рівня ефективною зайнятості; б) переведення тіньової зайнятості та прихованого безробіття в легальне русло; в) раціоналізація структури робочих місць; г) подолання галузевого підходу до здійснення соціальних перетворень у сфері праці; д) впровадження принципу пріоритетного фінансування соціальної підтримки населення на ринку праці.

Державна концепція розвитку ринку праці повинна містити в собі умови, які лежать в основі державного регулювання відносин, що складають предмет трудового права. До них необхідно віднести:

- вивчення тенденцій економічного розвитку, та прогнозування на цій основі найбільш істотних напрямків у перерозподілі робочої сили з метою попереднього створення відповідних практичних умов в області їх працевлаштування;
- завчасна, планова перепідготовка різних категорій працівників, запланованих до звільнення, переведення як усередині того або іншого підприємства, так і за його межі;
- активна робота з пошуку й підбора вакантних робочих місць;
- створення нових робочих місць;
- надання широкої фінансової допомоги у вигляді різноманітних субсидій, пільгових кредитів, надання матеріальних ресурсів для організації власної справи, підтримки малого підприємництва, надомної праці;
- профілактика безробіття (надання фінансової допомоги підприємствам, що зазнають серйозних фінансово-економічних труднощів; створення особливих підприємницьких зон у регіонах, що відстають у господарському розвитку, на території яких зо-

середжені підприємства низькорентабельних галузей).

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р., №254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Общая теория права : учебник / под общ. ред. А. С. Пиголкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1996. – 325 с.
3. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
4. Єрмоленко Д. О. Правовий статус людини і громадянина в Україні як соціальній державі: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Єрмоленко Д. О. ; Нац. ун-т внутр.

справ. – Х., 2002. – 175 с.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник / П. М. Рабінович. – К. : ІСДО, 1995. – 472 с.

6. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Панкевич О. З. ; Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2003. – 182 с.

7. Сокурєнко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.12 / Сокурєнко В. В. ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002. – 191 с.

8. Концепція формування правових основ і механізмів реалізації соціальної держави в країнах Співдружності: Концепція Співдружності Незалежних Держав : від 31.05.2007 р.

Слюсар А. М. Соціальна держава в контексті трудового права / А. М. Слюсар // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 336–339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10samktp.pdf>

Розглянуті ознаки соціальної держави, характерні для будь-якої національної моделі, критерії оцінки ступеня соціальності правової демократичної держави та умови, які лежать в основі державного регулювання відносин, що складають предмет трудового права.

***

Слюсар А.М. Социальное государство в контексте трудового права

Рассмотрены признаки социального государства, характерные для любой национальной модели, критерии оценки степени социальности правового демократического государства и условия, которые лежат в основе государственного регулирования отношений, составляющих предмет трудового права.

***

Slusar A.M. Social State in a Context of the Labor Right

Signs of the social state, characteristic for any national model, criteria of an estimation of degree of a sociality of the legal democratic state and a condition which underlie state regulation of the relations making a subject of the labor right are considered.